

Samenvatting

De ommetjesmaker

Soms is een doelgroep zo omvangrijk dat zij over het hoofd gezien wordt. Dat geldt zeker voor de ommetjesmaker. Van tijd tot tijd maken wij vrijwel allemaal een ommetje. Voor de komst van de auto was wandelen de norm voor verplaatsing. Tegenwoordig is de habitat voor de wandelaar nagenoeg verdwenen. De wandelaar in het buitengebied is veroordeeld tot een tocht over veelal verharde wegen in een slecht ontsloten stadsrand of landelijk gebied. In de stad moet de schaarse ruimte gedeeld worden met allerlei andere meer dominante vormen van verkeer. In nieuwe stedenbouwkundige locaties krijgt het wandelen onvoldoende ruimte toegedeeld.

Toch leerde een eerste verkenning dat de ommetjesmaker in alle stedenbouwkundige plannen wordt meegenomen. Doch slechts in kwantitatieve zin. Er is tot heden nauwelijks getracht om meer kennis over

de ruimtelijke en kwalitatieve noden van de ommetjesmaker te vergaren. Daarnaast vormt de ommetjesmaker geen georganiseerde belangengroepering met een krachtige vertegenwoordiging. Klachten over de kwaliteit van de wandelruimte beperken zich doorgaans tot losliggende trottoirs en onveilige oversteekplaatsen. De plaats in het verkeer- en vervoersbeleid wordt slechts benaderd vanuit een utilitair principe. Wandelruimte is daarbij verworden tot de strook, getiteld trottoir, standaardonderdeel van veel wegen.

Observatie in de directe woonomgeving leert evenwel direct in welke omgeving de mens zich wandelend op zijn gemak voelt. Dit zijn de stadsparken - zonder veel fietsers en skaters - en de (monumentale) autovrije centra van steden. Klaarblijkelijk bezitten deze omgevingen een verblijfskwaliteit die de wandelaar zeer op prijs stelt.

Deze studie naar de habitat van de ommetjesmaker is actueel. Recente studies van onder meer de

Nederlandse Hartstichting en de KNAU hebben uitgewezen dat het dagelijks bewegen essentieel is voor een duurzame goede gezondheid. Het creëren van een inspirerende omgeving waarin dit mogelijk is, vormt een allesbepalende factor.

'De wandelaar' komt - als eenduidig te karakteriseren doelgroep - niet voor. De eerste stappen in de studie; de literatuurstudie, eigen inzichten en de gesprekken met de wandelexperts, maakten duidelijk dat de habitat van de ommetjesmaker het meest wezenlijke onderwerp was. Waar aanvankelijk de ruimtelijke (wandel)verbinding van de stad met de ommelanden centraal stond, is op basis van deze nieuwe inzichten een keuze gemaakt om de ommetjesmaker centraal te stellen. Dit was des te meer noodzakelijk omdat in de strijd om de openbare ruimte geen gegevens aanwezig zijn over de dimensionering en kwaliteiten van de wandelomgeving voor deze doelgroep. De gesprekken met de wandelexperts maakte bovendien ook duidelijk dat naar schatting ongeveer 90% van de Nederlandse bevolking deze vorm van recreatie op enige manier

beoefent. De grootste categorie wandelaars is dan ook is de 'ommetjesmaker'. Dit inzicht ligt ten grondslag aan het project 'Ruimte voor de wandelaar'. De ommetjesmaker staat centraal. We willen gewone wandelaars in de wijk waaronder ouders met kinderen nieuwe, inspirerende en uitdagende mogelijkheden bieden. Een wandelomgeving die hen verleidt om vanaf de voordeur naar het centrum, in hun directe woonomgeving of naar de open ruimte te lopen.

In het project 'Ruimte voor de wandelaar' is een intensieve verkenning uitgevoerd om antwoord te geven op de vraag welke kwaliteiten de omgeving dient te hebben voor een aangename (korte) wandeling. In het project is uitgegaan van de wens en de actieradius van de 'ommetjesmakers' en de dagwandelaar die vanuit de woning (of verblijfsaccommodatie) een wandeling maakt. Het project richt zich op de directe woonomgeving en op de overgang van stad naar land, van steenrood naar smaragdgroen.

De opzet van het project 'Ruimte voor de wandelaar' kende vier afzonderlijke stappen. Met de literatuur als uitgangspunt - in het bijzonder de onderzoeken die zijn uitgevoerd naar de kwaliteit van de wandelomgeving - en gesprekken met 28 sleutelpersonen is een eerste set van kwaliteiten en ruimtelijke principes van de wandelomgeving gedefinieerd. Deze principes zijn vervolgens in drie deelgebieden In Noord-Holland en Gelderland nader beschouwd en getoetst op bruikbaarheid en feitelijke waarde. Eveneens zijn de buitenlandse steden Londen, Genève, Portland en San Sebastián onderzocht.

De ervaringen opgedaan tijdens het veldwerk in combinatie met enkele workshops met

belanghebbenden hebben geleid tot een afgewogen concept voor de vormgeving en inrichting van de wandelomgeving.

Op basis van literatuurstudie en gesprekken met deskundigen kwamen we tot de volgende typering van de 'ommetjesmaker':

- De tijdsduur van de wandeling bedraagt 0,5 tot 1,0 uur.
- De actieradius is bedraagt ongeveer 3 à 4 kilometer (uit en thuis). De gemiddelde actieradius van de ommetjesmaker ligt binnen een cirkel met een straal van 2 kilometer.
- Het ommetje vindt bij voorkeur plaats in de directe leefomgeving en schept als zodanig ook de verbinding met deze omgeving. Het wandelen kan worden gezien als een activiteit in de toe-eigening van deze omgeving en vloeit daar uit voort. De ommetjesmaker levert daarmee een essentiële bijdrage aan het leefbaar houden van de (woon)omgeving als gratis toezichthouder.
- In feite maakt bijna iedereen (alleen of in gezelschap, autochtoon en allochtoon) van tijd tot tijd een ommetje.
- Ommetjes worden gemaakt op nagenoeg ieder uur van de dag.

We durven de stelling aan dat de ommetjesmaker in termen van ecologische theorieën en dynamiek worden beschouwd als indicatorsoort. Het realiseren van 'de ideale wandelomgeving' schept dan ook tegelijkertijd een omgeving voor andere doelgroepen (de meelopers) zoals de lange afstandswandelaars, wandelende toeristen en hardlopers.

De wandelruimte

De wandelruimte moet een 'eigen' ruimte zijn waarin 'vrij' gewandeld kan worden. 'Vrij' is in dit geval

synoniem voor sociaal en verkeerstechnisch veilig. De basiskwaliteit van een wandelruimte is toegankelijkheid. 'Vrij' staat ook voor zintuiglijke rust en stilte; de belevingswaarde die kan worden gevonden in zowel een stedelijke, bebouwde als in een groene omgeving. De wandelruimte is dan de spreekwoordelijke oase van rust en kalmte; het contemplatieve park voor de bewoner alwaar hij zich terug kan trekken uit de dagelijkse sleur als ware het een kloostertuin. Het zichtbaar en herkenbaar zijn van de wandelruimte is een belangrijk aspect. Een openbaar pad zonder uitstraling van openbaarheid of toegankelijkheid zal nog steeds worden gemeden omdat het niet als zodanig wordt herkend.

De wandelruimte is opgebouwd uit lijnen, punten en vlakken. De lijnen van de wandelruimte zijn de wandelpaden waarover kan worden gewandeld. Als punten kunnen allerlei voorzieningen worden geduid die aantrekkelijk zijn voor de wandelaar: een bankje, een horecagelegenheid, etc. Stadsparken zijn een voorbeeld van vlakken in een wandelruimte; verblijfsruimten die ook voor de wandelaar aantrekkelijk zijn. Ook stadscentra zijn ruimtelijke vlakken die deze kwaliteiten kunnen bezitten

Aan de wandelruimte wordt een vierde, temporele dimensie toegevoegd. De tijd is een belangrijke factor die mede vormgeeft aan de wandelruimte. Historische gebouwen en monumenten, oude indrukwekkende bomen maar ook de wisseling van seizoenen geven de tijdsdimensie inhoud.

Het wezen van de 'eigen' wandelruimte is een samenhangend en gevarieerd geheel van de hiervoor benoemde factoren: goed vormgegeven lijn-, vlak en puntelementen, toegankelijk, 'vrij', veilig, stil en een

afwisselende temporele ordening. Het gebruik van deze wandelruimte leidt tot een persoonlijke betekenis- en zingeving en daarmee toe-eigening van de directe leefomgeving

Gegeven de actieradius van ongeveer 4 kilometer, betekent voor de meeste stedelingen dat men voor een ommetje de woonwijk in principe niet uitkomt. Dan moet de directe woonomgeving echter wel de kwaliteiten bezitten voor het maken van een aantrekkelijke wandeling.

De wandelallee

In de wandelruimte en -netwerken is er sprake van een zekere hiërarchie. Binnen het wandelwegen-netwerk kunnen lange afstandswandelpaden, wandelalleen en de wandelpaadjes worden onderscheiden. In het landelijk gebied ligt een uitgebreid netwerk van lange afstandswandelpaden (LAW's); de ultieme wandelomgeving voor de 'professionele' wandelaar.

Dichter bij huis ligt het secundaire en tertiaire netwerk. Het secundaire netwerk bestaat uit paden, die wij wandelalleen zullen noemen. Tot slot het tertiaire basisnetwerk dat de woning met de wijk verbindt.

De wandelallee dient dan ook als een netwerk in de woonplaats (steden en dorpen) aanwezig te zijn. De maaswijdte van dit netwerk dient één bij één kilometer te zijn. Onderzoek heeft namelijk uitgewezen dat wanneer een mens meer dan 500 meter moet lopen, hij gebruik maakt van alternatieven zoals de fiets of de auto. De voorgestelde maaswijdte biedt de inwoners altijd een allee binnen 500 meter wandelbereik vanuit zijn woning.

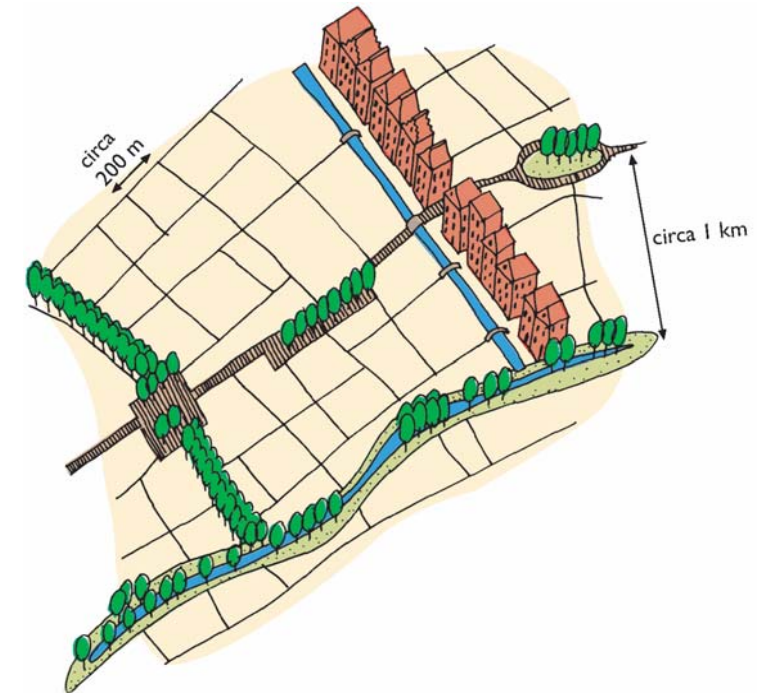
Het netwerk van alleen doorsnijdt de gehele woonplaats en biedt iedere inwoner een aangename 'haven' om te wandelen. Veel dorpen vallen naar oppervlakte binnen de maaswijdte van 1 kilometer. Als oplossing is daarvoor denkbaar een lint door het dorp of een rondgang eromheen.

Een allee is in principe minimaal 30 meter breed en bestaat uit één of meerdere paden omgeven door een fraaie omgeving. De breedte van deze alleen kan en moet zelfs variëren van enkele meters (waar het niet anders kan) tot dertig meter of meer. De kwaliteit van de vormgeving dient duidelijk te maken dat het 'de wandelallee' is! De allee is niet 'opgeknoopt' aan een autoweg maar kent een vrije ligging, in stilte en veiligheid.

Het basisnetwerk, de spreekwoordelijke bronchiën van de wandelruimte, bestaat verder uit kleinere wandelpaden. Deze haarvaten van de wandelruimte voeren de wandelaar vanaf de voordeur naar de alleen en verder.

De maaswijdte van het netwerk dient een patroon te hebben met een grid van ongeveer 100 à 200 meter. Uiteraard hangt de vorm van dit netwerk af van allerlei (a)biotische factoren. De breedte van de wandelpaadjes varieert maar kenmerkt zich door een handige gebruiksmaat. Bij intensief gebruik door een hele wijk dient de breedte het passeren van een kinderwagen mogelijk te laten zijn. De maat van verbinding kan en mag variëren, afhankelijk van de behoefte

Het wandelnetwerk wordt bij voorkeur een wezenlijk onderdeel van een multifunctionele ruimtelijke

structuren. Verschillende opties zijn naar voren gekomen tijdens de studie:

- Een koppeling aan waterlopen
- Bestaande groenstructuren
- Koppelen aan geomorfologische kenmerken
- Aansluiten bij plekken en ruimten die al sinds jaar en dag als wandelruimte functioneren
- Recreatief medegebruik en inrichting van allerlei stedelijke voorzieningen als volkstuinen, bedrijventerreinen en sportcomplexen

De wandelallee vormt het langgerekte parkachtige lint dat juist door zijn vormgeving en inscenering duidelijk maakt dat het de 'eigen' wandelruimte is. Een goed ontworpen woonwijk is dus voorzien van een creatief netwerk van alleen, paadjes, steegjes en

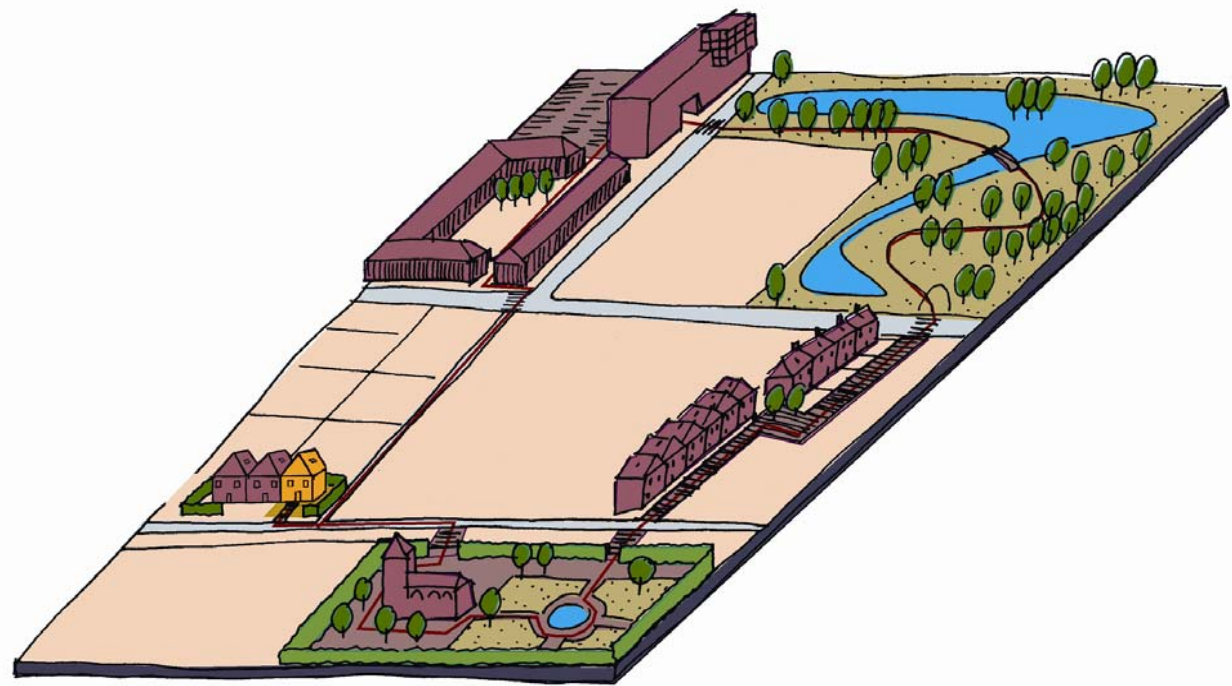
'achterommetjes' waarover mensen zich te voet kunnen bewegen.

Een belangrijke kwaliteit van de wandelruimte is 'afwisseling'. Het betreft variatie in talloze dimensies zoals open en dicht en hoog en laag landschap zowel in de stad of woonplaats als daarbuiten.

In veel beleidsstukken wordt recreatieve omgeving synoniem verklaard met een groene omgeving. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat dit niet volledig is. Ook in een bebouwde, (hoog)stedelijke omgeving kan de wandelaar/ommetjesmaker met veel plezier verblijven.

De gehele wandelruimte is een onderdeel van de dagelijkse leefomgeving. Het biedt als omgeving een andere werkelijkheid waarin de wandelaar de mogelijkheden vindt voor een zekere mate van reflectie. Daarnaast wordt diezelfde wandelruimte door het dagelijks gebruik onderdeel en onderwerp van een individuele betekenisgeving. Tal van bijzondere momenten en 'plekjes' ontstaan door de jaren heen die de wandelruimte veel persoonlijke waarde verlenen.

Het bepalen en ontwerpen van een wandelruimte vraagt om een omgeving waarin voornoemde individuele processen mogelijk zijn. Daarom dienen deze ruimten ook welhaast mythische waarden te creëren. Daar hoort bij dat de wandelruimte niet 'doodgeknuffeld' hoeft te worden met borden en andere vormen van informatieverstrekking. Alleen al om deze reden is het meer dan zinvol om de bewoners bij het tot stand brengen van hun wandelruimte te betrekken.

Voor vele ommetjesmakers zijn banken of andere meer subtiele rustplekken welkomme faciliteiten in de wandelruimte. De attractie van het wandelen wordt vergroot door een 'doel' te hebben; een kinderboerderij; een café, een kiosk. Dit zijn rust- en ontmoetingsplaatsen waar men gericht naar toe kan lopen als onderdeel van de wandeling. Krachtige symbolen zoals kunst, bijzondere huizen, oude lommerrijke bomen en lanen, bezienswaardige vergezichten en dieren zijn andere voorbeelden van voorzieningen die de wandeling verlevendigen en daarmee de wandelruimte extra inhoud geven. Vaak wordt er met kinderen een ommetje gemaakt. Kinderen wandelen spelenderwijs terwijl ze de omgeving exploreren. In de ruimten voor wandelingen met kinderen dienen speelplekken (postzegel-parkjes; gevarieerd, met waterpartijen, etc) aanwezig te zijn voor deze vorm van verkenning en ontwikkeling. De inrichting is bij voorkeur een prikkel voor dit gedrag.

Honden en hun eigenaren hebben een geheel eigen wens. Voor hen is het van belang om half open velden te hebben waar het dier gewoon los kan lopen. Het is van groot belang de ruimte voor hondenuitlaters duidelijk te scheiden van de generieke ruimte voor de ommetjesmaker.

Voor de dagelijkse gebruiker zijn informatievoorzieningen maar in beperkt nodig. In de dagelijkse leefomgeving worden wandelmogelijkheden als vanzelf ontdekt in een proces van psychologische toe-eigening.

Ook aan de rand van de stad heeft de ommetjesmaker dezelfde 'wandeldrang'. Het denken in termen van de wandelruimte is ook gericht op het inrichten van de bebouwde omgeving in een straal van 2 km rondom de woning. Dit betekent aan stadsranden of bij aanleg van nieuwe woonwijken dat ook in de omringende

ommelanden wandelalleen en een basisnetwerk aangelegd dient te worden.

Het maken van een ommetje geschiedt vanuit verschillendoortige verblijfsplaatsen: de eigen woonplaats; steden en dorpen en de logies-accommodaties. Ook in de kleinere plaatsen en verblijfsrecreatieve oorden dient de vrijetijdsbehoefte tot het maken van een ommetje ruimte te krijgen.

Een wandelverbinding werkt in twee richtingen! De inwoner wenst niet alleen de stad uit te lopen maar kan en wil eveneens attractief een aantrekkelijk stadsdeel kunnen bezoeken (bijvoorbeeld stads- en/of winkelcentrum, horeca-gelegenheid).

Van voorbeeldprojecten in het buitenland kunnen we het volgende leren. In de eerste plaats dat er visie en lef nodig is. Dat geldt in het bijzonder voor Londen, Genève en Portland. In Genève is men al in 1975 begonnen met het uitzetten van een wandelvisie. Wandelen is een vorm van transport met eigen verlangens. De woonwerkverplaatsing stond centraal. Op listige wijze is dat gekoppeld aan een recreatief, toeristisch en vrijetijdsperspectief. In dezelfde jaren heeft men in Portland een streep in het zand getrokken. In downtown Portland heeft de auto plaats moeten inruimen voor de voetganger. In Londen heeft Burgemeester Livingston het opgenomen tegen eerste minister Tony Blair en de almachtige tabloids. De nota

Transport for Londen geeft meer ruimte aan wandelaar en fietser. Voorts wordt gewerkt aan een aantal prachtige wandelalleen. Het autoverkeer is met behulp van een Congestion tax sterk teruggedrongen. Dit streven zou op een mislukking uitlopen wisten de tegenstanders en de voorstanders twijfelden. De Congestion Tax is een ongehoord succes en zal naar verwachting door vele steden worden gekopieerd. Maar iets dergelijks vereist zowel visie als politieke moed. Van Spaanse steden als San Sebastián kunnen we leren hoe er op straat wandelen fietsruimte, leefruimte, kan worden gecreëerd. De auto is niet alleen in de binnenstad, ook in de wijken eromheen, onder de grond verdwenen. Er voor teruggekomen is een uitbundig straatleven. Terzijde zij opgemerkt dat er in San Sebastián twee keer zo veel regen valt als in Nederland, om een standaardexcuus waarom het bij ons niet zo kunnen maar even te neutraliseren.

Wandelen als hoofdfunctie

Voor zover toegankelijk is de wandelruimte altijd toebedeeld op basis van recreatief medegebruik; zowel in de woonplaats als daarbuiten. Een uitzondering zijn de stadsparken die recreatie als hoofdfunctie hebben en het wandelen goed faciliteren.

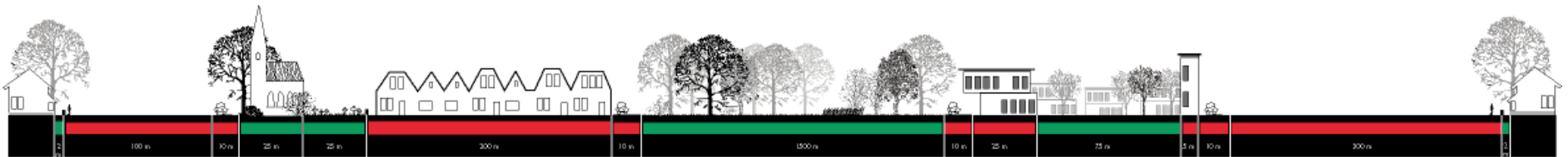
Er heeft evenwel nergens een stedenbouwkundige

inrichting plaatsgevonden met het scheppen van wandelmogelijkheden als doel. De steden bezitten meestal voldoende openbare ruimte. Deze ruimte heeft echter een droevig stemmende wandelkwaliteit. Toegankelijkheid van het landelijk gebied rond steden en dorpen is in veel gevallen erg slecht. Een open deur wellicht, maar ter plekke zeer confronterend!

Verblijfsrecreatieve accommodaties vormen ruimtelijk gezien eilanden in hun omgeving. Ook voor de ommetjesmakende vakantiegangers is het gewenst om in deze verblijfsrecreatieve omgeving voldoende wandelruimte aanwezig te laten zijn.

De voornaamste aanbeveling is om in alle overheidsgeledingen aandacht te besteden aan het ontwikkelen en verbeteren van de kwaliteiten van de wandelruimte. Meer onderzoek is geweest naar de wensen en noden van de ommetjesmaker. Daarnaast dienen voor alle concentraties van bevolking in steden, dorpen en logiesaccommodaties een aantrekkelijke wandelhabitat te worden gerealiseerd opdat het wandelen en gezond bewegen zoveel en zo laagdrempelig mogelijk kan geschieden. Het schept een zeer aangename en uitnodigende wandelomgeving, bevordert de gezondheid, de sociale structuur en netwerken in de wijk.

Het initiatief in de ontwikkeling van deze gewenste en

noodzakelijke habitat van de ommetjesmaker ligt allereerst bij de gemeentelijke overheid. Daar zal het stelsel van principes en kwaliteiten onderdeel uit moeten gaan maken van het dagelijks denken. Het buitenland leert dat met bestuurlijk lef en een meerjaren visie-ontwikkeling als uitgangspunt een belangrijke basis wordt gelegd voor een realisatie.

De begeleidingscommissie van deze studie heeft met plezier de zoektocht naar de habitat van de ommetjesmaker meebeleefd. Zij beveelt het 'tot zich nemen' van het rapport en het in praktijk brengen daarvan van harte aan bij bestuurders, burgers en professionals die zich bezig houden met de openbare ruimte. Het rapport levert een belangrijke bouwsteen aan voor het op peil brengen en houden van de woon- en verblijfskwaliteit van steden, dorpen en verblijfrecreatiegebieden.